

ความมีอิสระเสรีในฐานะที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาฐานชุมชน: บทเรียนจากชุมชนเขาคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

Freedom as a Goal for Community-based Development: A Lesson from Khao Kham, Mueng District, Krabi Province

○ ชิตชายงค์ ยมภักย์ *
ชรินทร์ สวณภักดิ์ **

บทคัดย่อ

การพัฒนาเพื่อความมีอิสระเสรี เป็นความขัดแย้งของการพัฒนาฐานชุมชน ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการปลดปล่อยชุมชนให้หลุดพ้นจากภาวะการถูกครอบงำ ให้ชุมชนมีความเป็นใหญ่ในตนเอง มีความปลอดภัยที่จะตัดสินใจและเลือกดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเพื่อตอบสนองประโยชน์และคุณค่าที่ชุมชนต้องการ บทความนี้นำเสนอวิจารณ์ปฏิบัติ (Praxis) ของชุมชนเขาคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ในการปลดปล่อยตนเองเพื่อไปสู่ภาวะความมีอิสระเสรีของชุมชน โดยประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องภาวะพัฒนาของนักคิดกลุ่มทฤษฎีอาณานิคม และการพัฒนาเชิงเสรีภาพของอมตยา เช่น สาระสำคัญในบทความนำเสนอปฏิบัติการ และฐานความคิดของชุมชนในการสร้างความมีอิสระเสรี ได้แก่ การที่สมาชิกชุมชนกล้าคิด กล้าทำ โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา และการดำเนินกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์และแก้ไขปัญหาที่มาจากชีวิตจริงของคนในชุมชน ผลการดำเนินงานของชุมชนเขาครามแสดงให้เห็นว่าความมีอิสระเสรีของชุมชนนั้นเมื่ออยู่ได้จริง และทุกชุมชนในประเทศไทยสามารถเข้าถึงภาวะดังกล่าวได้ถ้าชุมชนมีความกล้าที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นโดยตัวชุมชนเอง

* อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

** อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

Abstract

Development as freedom is a concept of community based development which aims to emancipate communities from a state of domination, and become free to decide and choose development activities that serve the interests and the values of community. This article presents the praxis of Khao Kham community in Muang district, Krabi province, as they transform to a state of freedom. The study applies the concepts of liberation theology and Amartya Sen's 'development as a freedom' as a framework. It then presents the practices and resources of the community as it ventures towards freedom on its own, the effort of which results in activities that respond to the needs and problems of everyday life in the community. KhaoKham's achievements testify to the fact that community freedom can exist and is accessible to all communities in Thailand, if they have the courage to seek it and make a difference by themselves.

1. บทนำ

'ความมีอิสระเสรี' เป็นความคิดรวบยอดที่มีรากฐานความคิดทางศาสนามองรับอย่างหนักแน่น ทุกศาสนามุ่งปลดปล่อยคนให้พ้นจากสภาพความเป็นทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตวิญญาณ แต่ในสภาพที่ความเท่าเทียมกันของการกระจายทรัพยากร โอกาส อำนาจ และอื่นๆ ลดลงทุกที ทำให้ประชาชนทั่วไปตกอยู่ในสภาพไร้ซึ่งความมีอิสระเสรี การตระหนักในภาวะดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการมุ่งไปสู่ความมีอิสระเสรีของตนเอง แนวคิดทฤษฎีทฤษฎีการปลดปล่อย (Liberation theology) ซึ่ง Garcia (2008) ได้กล่าวถึงกระบวนการเคลื่อนไหวในอเมริกาได้ว่า ในความเป็นจริงนั้นมวลชนของตนต่างเป็นคนยากจนและไร้ซึ่งอำนาจ คนเหล่านี้พยายามดิ้นรนต่อสู้กับภาระอันแบกรับได้ยากผ่านแนวทางของศาสนาคริสต์ แต่คนเหล่านี้แท้จริงแล้วถูกขังนรกทางการเมือง และถูกเอารัดเอาเปรียบเชิงเศรษฐกิจ คำถามที่แท้จริงต่อแนวทางแก้ไขนี้จึงไม่อาจตอบได้เพียงผ่านพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากคนเหล่านี้ถูกขังและถูกกดให้อยู่ชั้นล่างสุดของชนชั้นทางสังคม จำเป็นต้องมีการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลง และเป็นความพยายามเพื่อสร้างสรรค์ความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี

ชุมชนชนบทของไทยเองก็ตกอยู่ในสภาวะดังกล่าว คือสภาวะไร้ซึ่งความมีอิสระเสรีในการแสวงหาความอยู่ดีมีสุข เนื่องจากนโยบายรัฐไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างชีวิตที่ดี การถูกเอารัดเอาเปรียบในเชิงเศรษฐกิจ การถูกขังหรือครอบงำทางการเมือง ฯลฯ การปฏิวัติตนเองเพื่อนำไปสู่ความมีอิสระเสรีอย่างสร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่ชุมชนในการศึกษานี้นำมาใช้ ได้แก่ ชุมชนเขาคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ โดยในบทความนี้จะนำเสนอปรากฏการณ์งานพัฒนาที่เกิดขึ้นโดยภาคประชาชน สื่อความหมายความเป็นใหญ่ในตนเองของ

ชุมชนผ่านมุมมองเรื่อง 'การพัฒนาคืออิสระเสรี' เพื่ออธิบายให้เห็นวิจรรณปฏิบัติ (Praxis) ของชาวบ้านในการเปลี่ยนรูปหรือปลดปล่อยตนเองจากสถานะการถูกครอบงำไปสู่การกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

ประเด็นสำคัญของงานชิ้นนี้ ได้แก่ การศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนในปฏิบัติการ เพื่อการปลดปล่อยตนเองของชุมชน โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิจรรณปฏิบัติของชุมชนเขาครามในการเปลี่ยนรูปตนเองจากสภาวะแห่งความไร้อิสระเสรี ไปสู่ความมีอิสระเสรีของชุมชน ข้อสมมติฐานสำคัญในงานนี้คือ การพัฒนาที่แท้จริงคือการเสริมขีดความสามารถให้แก่ชุมชนในการตัดสินใจ และกระทำการต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งอำนาจอธิปไตยคือความเป็นใหญ่ในตนเอง หรือความมีอิสระเสรีของชุมชน เนื้อหาหลักในบทความมีสองภาคที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง ภาคปฏิบัติการของชุมชน และส่วนที่สอง ข้อสรุปเชิงวิเคราะห์เพื่ออธิบายให้เห็นถึงสภาวะแห่งความมีอิสระเสรีของชุมชน โดยในส่วนแรกเป็นการอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาฐานชุมชนของชุมชนเขาครามอันเป็นหลักฐานรองรับของสรุป (Claim) ในเนื้อหาส่วนที่สองของบทความนี้ว่า ชุมชนสามารถเข้าถึงความมีอิสระเสรีของชุมชนได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงจากภายในชุมชนเอง

ผู้ศึกษาขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญสองท่าน ซึ่งเป็นผู้ 'จุดประกาย' ต่อการสร้างความมีอิสระเสรีของเขาคราม คือคุณเชษฐา มุกระ อดีตนายกองจัดการบริหารส่วนตำบลเขาคราม และคุณห้าทรอน มุกระ อดีตประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเขาคราม ซึ่งได้อุทิศชีวิตเพื่อภารกิจนี้ ทั้งสองท่านจากโลกนี้ไปโดยมอมรดกทางความคิด และรางวัลของการทุ่มเททำงานเพื่อชุมชนให้แก่ผู้ใส่ใจในงานพัฒนา และชุมชนเขาครามเอง

กรอบความคิดรวบยอด

Pieterse (1998) ได้กล่าวถึงแบบจำลองของการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ จากการพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านความเจริญทางเศรษฐกิจ ไปสู่การพัฒนาที่เน้นตัวมนุษย์ หรือที่เรียกว่า Social transformation model

ความคิดรวบยอดของการพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่มนักคิด Liberation theory กับ แนวคิดเรื่อง Development as a freedom ของ อมาตยา เซน ซึ่งในบทความนี้ได้ประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

ความคิดรวบยอดการพัฒนาของนักคิดกลุ่มอิสราฟาก กานีเกิดจากประเทศในอเมริกาใต้ โดยนักคิดคนสำคัญๆ เช่น Gustavo Gutierrez และ Paulo Freire ข้อสมมติฐานสำคัญของนักคิดกลุ่มนี้อยู่ที่การพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนมีอำนาจกับคนต่อยอำนาจหรือคนชายขอบในสังคมในลักษณะผู้กดขี่ กับผู้ถูกกดขี่ (The oppressor - The oppressed) และการพิจารณาว่าการพัฒนาคือการปลดปล่อยจากสถานะแห่งการกดขี่ดังกล่าวนี้

Boff (1987) ได้เสนอถึงปฏิบัติการแห่งการปลดปล่อย (Liberation practice) คือการทำให้คนจนปลดปล่อยตนเองจากการถูกกดขี่ และความยากจน ซึ่ง Brown (1990) ได้เสนอถึงองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการดังกล่าวนี้ว่า ต้องมีความมุ่งมั่นให้กับคนจน และต้องมีวิจารณ์ปฏิบัติ ซึ่งหมายถึงการใช้ทฤษฎี และการกระทำเป็นปฏิริยาโต้ตอบกัน โดย Friere (1977) ได้ให้ความหมายของวิจารณ์ปฏิบัติว่า หมายถึง การพิจารณาไตร่ตรอง และกระทำลงไปโดยให้ความสำคัญแก่คนในโลกแห่งนั้น ในอันที่จะยังให้

เกิดการเปลี่ยนแปลง (*'Reflection and action upon the world in order to transform it'*)

ทั้งนี้กระบวนการพัฒนาเริ่มต้นที่การปลุกให้ประชาชนเกิดมโนธรรมสำนึก (Conscientization) และจัดการศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่ โดยใช้การศึกษาแบบตั้งปัญหา (Problem posing) เพื่อให้คนจนได้ทำความเข้าใจและปลดปล่อยตนเองจากการถูกกดขี่ ทั้งนี้การเปลี่ยนรูปสังคมต้องมาจากการกระทำของผู้ถูกกดขี่เอง หรือต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Subversion) เพราะกลุ่มผู้มีอำนาจ หรือผู้กดขี่ย่อมจะต้องพยายามรักษาอำนาจในการครอบงำผู้ถูกกดขี่ไว้ ไม่ยอมให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

นอกจากนักคิดกลุ่มอิสราฟากจากอเมริกาใต้แล้ว อมาตยา เซน (1999) ได้นำเสนอแนวคิดเรื่อง Development as a freedom ซึ่งมีสาระสำคัญในการนำเสนอความคิดรวบยอดการพัฒนาที่มิได้มุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ แต่ให้ความสำคัญที่ 'เสรีภาพ' ของมนุษย์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาต้องเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความยากจน หรือถูกเอาเปรียบ ทั้งด้านเศรษฐกิจ เสรีภาพทางการเมือง โอกาสทางสังคม ความมั่นคงปลอดภัย และโอกาสในการเข้าถึงบริการจากภาครัฐ และให้ประชาชนสามารถเลือกที่จะใช้ชีวิตตามที่บุคคลนั้นให้คุณค่าอย่างมีเหตุผล

อมาตยา เซนได้แสดงทรรศนะไว้อย่างหนักแน่นและน่าจับใจดังนี้ "แท้ที่จริงแท้จะในทุกกรณี คนเรามีเหตุผลที่สูงส่งพอในความต้องการให้ได้มาซึ่งรายได้และความมั่งคั่งมาใช้ เพราะทั้งสองสิ่งนี้เป็นที่ปรารถนาเพื่อตัวของมันเองโดยเฉพาะ หากแต่มันเป็นหนทางที่พึงประสงค์เพื่อความมีอิสระเสรีอันจักนำไปสู่การมีชีวิตที่อาจกล่าวได้เต็มปากว่าเป็นชีวิตที่มีคุณค่า"

(In fact, we generally have excellent reasons for wanting more income or wealth. This is not because income and wealth are desirable for their own sake, but because, typically they are admirable general-purpose means for having more freedom to lead the kind of lives we have reason to value.)

ความคิดรวบยอดสำคัญของ 'การพัฒนาคือ เสรีภาพ' นี้ มีจุดสำคัญที่การเปลี่ยนรูปทางสังคม โดยการมุ่งเน้นที่ 'คนจน' และ 'ความยากจน' โดยมองว่าการพัฒนาคือการปลดปล่อยคนจากพันธนาการของความยากจน และทำให้คนมีอิสรภาพในตนเอง การพัฒนาแนวทางนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาตามที่พระราชวรมณี (2530) ได้อธิบายว่าเป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือ มุ่งให้คนมีวิมุตติ หรือ มีอิสรภาพในตนเอง

ความมีอิสระเสรีในบทความนี้หมายถึง ความสามารถที่จะตัดสินใจ และเลือกปฏิบัติการต่างๆ ที่ชุมชนให้คุณค่าได้ด้วยตัวของชุมชนเอง

2. ปฏิบัติการว่าด้วยงานพัฒนาฐานชุมชนในตำบลเขาคราม

ส่วนนี้อธิบายถึงสิ่งที่คนในชุมชนเขาครามได้สร้างขึ้น หรือเรียกว่าเป็นปฏิบัติการของคนในชุมชน เพื่อสร้างการพัฒนาจากฐานชุมชน นำไปสู่ความริเริ่มในการสร้างความมีอิสระเสรีต่อวิถีการดำรงชีวิตในแต่ละด้าน ในส่วนนี้จะอธิบายข้อมูลทั่วไปของชุมชน ผลของการพัฒนาที่ได้ก่อให้เกิดความมีอิสระเสรีแบ่งเป็น

กิจกรรมต่างๆ ที่ตอบสนองต่อการดำเนินชีวิต และกิจกรรมที่เป็นต้นกำเนิด ได้แก่ แผนชุมชน ธนาคารชุมชน วิสาหกิจชุมชน และสวัสดิการแก่ชุมชน

ชุมชนเขาคราม

ตำบลเขาครามประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่ง หมู่ที่ 2 บ้านหนองจิก หมู่ที่ 3 บ้านไทรหนัง หมู่ที่ 4 บ้านเขาไม้แก้ว หมู่ที่ 5 บ้านเขาขาว และหมู่ที่ 6 บ้านเขาค้อม มีประชากรประมาณ 1,600 ครัวเรือน จำนวนประชากรประมาณ 10,500 คน (พฤษภาคม 2551) มีพื้นที่รวม 31,255 ไร่ หรือ 50 ตารางกิโลเมตร

จากการศึกษาชุมชนพบว่า ชุมชนเขาครามมีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาเป็นเวลานาน มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น และสืบทอดในระบบการปกครองของชุมชน เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าประเภทต่างๆ ได้แก่ ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่าไม้ พื้นที่มีส่วนที่ติดทะเลและภูเขา ผลผลิตที่ได้จากภาคเกษตรมีปาล์ม ยางพารา และมีนาข้าว เมื่องค์ประกอบเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำและที่ปรึกษาจากภายนอกโดยการสร้างทรัพยากรบุคคล จึงทำให้เกิดความรู้ขึ้นเป็นทุนอีกประเภทหนึ่งของชุมชน

ความรู้ที่สำคัญคือฐานข้อมูลจริงด้านรายได้-รายจ่าย-หนี้สิน ความรู้ที่เป็นผลจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คือ ความสามารถในการสร้างและกระจายกระบวนการเรียนรู้ การตรวจสอบกันเองภายในชุมชน และความสามารถในการปรับกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ผลสำคัญจากปฏิบัติการด้านงานพัฒนาของชุมชนเขาคราม คือธนาคารชุมชน ซึ่งเป็นศูนย์กลาง

ความเคลื่อนไหวด้านการเงิน และได้ผลิตคนซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการค้นหากิจกรรมที่จะตอบสนองต่อการดำรงชีวิต และแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เป็นที่มาของการระดมทุนเพื่อสร้างธุรกิจที่สัมพันธ์กับอาชีพ กลุ่มอาชีพต่างๆ ในพื้นที่ เช่น ลานเทศบาล โรงน้ำปลา เครื่องจักรเครื่องยนต์เพื่ออาชีพประมง โรงงานปุ๋ย และอื่นๆ ซึ่งกิจการเหล่านี้บางกิจการได้พัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เต็มรูปแบบต่อมาเอื้อให้คนมีทางเลือกในการขายผลผลิต ชื่อผลิตภัณฑ์ และได้รับบริการต่างๆ ที่เป็นธรรมมากขึ้น ได้รับผลกำไรมากขึ้น มีความเป็นชุมชนมากขึ้น ธนาคารเป็นแหล่งระดมเงินทุนที่สำคัญเพื่อการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกร และสมาชิกชุมชน แหล่งเงินกู้เพื่อการดำรงชีวิต แหล่งให้บริการเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการเงินประเภทต่างๆ และธนาคารยังได้สร้างระบบสวัสดิการให้แก่ชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ ทุนการศึกษา ค่ารักษาพยาบาล กองทุนเกี่ยวกับการเกษตร และอื่นๆ ซึ่งในภาพรวมของปฏิบัติการทั้งหมดทำให้ชุมชนเขาครามเคลื่อนไปด้วยเจตจำนงของคนในชุมชนเนื่องจากสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นมาจากการกำหนดโดยความเป็นจริงและความต้องการของคนในชุมชนสะท้อนเสียงที่แท้จริง และเพิ่มทางเลือกในการพึ่งพาตนเอง ความมีอิสระเสรีจึงเกิดขึ้น โดยที่มาของผลดังที่ได้กล่าวมานั้นนั้นควรยกความดีส่วนใหญ่ให้ผู้นำรุ่นแรก เพราะเกิดจากความอดทนและพากเพียร เพื่อสร้างและกระตุ้นให้ชาวบ้านต้องการพัฒนาชุมชนของตนด้วยตนเอง ดังนี้

รากฐานของปฏิบัติการต่างๆ มาจากแผนแม่บทชุมชนตำบลเขาคราม ซึ่งเป็นการวางแผนแก้

ปัญหาที่โครงสร้าง จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง คือแกนนำที่เป็นคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 5-6 คน ได้มารวมกันและคิดว่าเราจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชุมชนเขาคราม ประกอบกับชาวบ้าน/ชุมชนต้องประสบกับปัญหาที่สำคัญ เช่น ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ชุมชนมีหนี้สินรวมกันมากกว่า 100 ล้านบาท ผู้นำแบ่งเป็นฝักฝ่าย มีความแตกแยกทางความคิด, ปัญหาต่างๆของชุมชนไม่ได้รับการแก้ไข

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2542 เมื่อมีการเลือกผู้นำที่เป็นคนรุ่นใหม่ขึ้นมาเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดในการพัฒนาเนื่องจากผู้นำใหม่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดและวางแผนพัฒนาตำบล และต้องการทำแผนพัฒนาที่มาจากการวิเคราะห์ผ่านฐานข้อมูลจริงจากชุมชนก่อนการตัดสินใจในแนวทางการพัฒนา โดยเป้าหมายของการทำแผนชุมชนคือ ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีสวัสดิการชุมชน คนมีคุณภาพชีวิตดีเท่าเทียมกัน มีความสามารถในการคิดเอง ทำเอง และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ในปี พ.ศ. 2543 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ต้องการองค์ความรู้เพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนเนื่องจากประชาชนเป็นหนี้จำนวนมาก ธกส. จึงส่งตัวแทนมาพูดคุยกับลูกหนี้ และแกนนำในชุมชน แต่ยังไม่ได้ข้อสรุปว่าจะเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร จึงมีความเห็นว่าน่าจะใช้คนที่มีความรู้ในเรื่องนี้มาช่วยในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ผู้นำชุมชนจึงได้เชิญมูลนิธิหมู่บ้าน เข้ามาเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินการซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนจะเกิดเวทีชุมชนเวที

แรก ซึ่งในเวลานั้นชาวบ้านหลายคนต่างให้ความสนใจที่จะเรียนรู้และแก้ไขปัญหาของชุมชน ประกอบกับแต่ละหมู่บ้านมีผู้นำอยู่แล้วแต่ยังไม่ได้ทบทวนความคิดด้วยกัน

แกนนำและผู้นำในชุมชนเขาครามเป็นผู้กำหนดทิศทางแผนพัฒนาโครงการและกิจกรรมของตำบล มีการจัดแกนนำออกเป็นสามแถวคือ แถวหน้า แถวสอง แถวสาม โดยมีการเลือก/คัดเลือกสรรหาผู้นำด้วยวิธีทำความเข้าใจเป็นระยะเวลา 13 เดือน, ศึกษาดูงาน, เก็บข้อมูล, และรายงานจากหมู่บ้านสู่ตำบล

การพัฒนาแกนนำเหล่านี้ประกอบด้วยการศึกษาดูงานในจังหวัดต่างๆ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เมื่อดูงานแล้วสรุปได้ว่าศักยภาพของชุมชนสามารถทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเช่นชุมชนอื่นๆ ได้ เช่น การรวมตัว อนุรักษ์สัตว์ป่า เพียงแต่ในขณะนั้นยังไม่เริ่มขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากนี้มีการศึกษาว่าทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะไม่เกิดหนี้สิน เกิดรายได้ ศึกษาการสร้างวิสาหกิจ ให้ชุมชนมีรายได้ มีงานทำ ลดค่าใช้จ่าย

การจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านเวทีการเรียนรู้ เพื่อให้ได้ข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ นำไปสู่ข้อมูลศักยภาพชุมชน ซึ่งได้ใช้ในการจัดทำแผนชีวิตของคนในชุมชนแต่ละคน แต่ละครอบครัว หรือแผนแม่บทชุมชน กระบวนการดังกล่าวนี้ทำให้ชุมชนได้ทราบถึงรายได้ รายจ่าย หนี้สิน อย่างชัดเจน และสามารถกำหนดแผนเพื่อจัดการทุนและหนี้สินของชุมชนอย่างเป็นระบบ

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบ่งเป็นสองระดับคือ ระดับแรกเป็นการเรียนรู้ของผู้นำชุมชน ระดับที่สองเป็นการขยายผลจากผู้นำชุมชน โดยใช้เวทีเรียนรู้เป็นเครื่องมือ ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมมีจำนวน 120 คน ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

ประธานกลุ่มต่างๆ ผู้นำธรรมชาติ และผู้รู้ด้านต่างๆ ของชุมชน

ในการวางแผน แกนนำไม่ใช้ปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง แต่พิจารณาจากศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ หรือการวางแผนเพื่อการจัดการทุน ในกระบวนการตัดสินใจของชุมชน เพื่อหาทางเลือกในการพัฒนา แกนนำได้ทำการประชุมระดมความคิดและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันว่า ตัวชีวิตในการตัดสินใจเพื่อสร้างทางเลือกให้ชุมชนควรเป็นข้อมูลที่ได้จากชุมชน หรือสภาพจริงของชุมชน จึงได้ใช้แกนนำดำเนินการเก็บข้อมูลของทุกครัวเรือน ในลักษณะเดียวกับการเก็บข้อมูลในการทำวิจัยได้ใช้เทคนิควิธีต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลจริงที่สุด และชัดเจนที่สุด เพื่อการนำไปวิเคราะห์ต่อและประกอบการตัดสินใจเรื่องอนาคตของชุมชน ข้อมูลที่ได้จึงอยู่บนฐานของชุมชนเอง และใช้ศักยภาพของตนเองในการค้นหา ใช้เวลาในการนำข้อมูลมาวิเคราะห์อย่างละเอียด โดยเฉพาะในเรื่องทุน เนื่องจากถ้าการวิเคราะห์เรื่องทุนไม่ถูกต้อง จะส่งผลให้ศักยภาพบางอย่างไม่ได้รับการพัฒนาหรือพัฒนาเป็นส่วนๆ

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว อาศัยแนวคิดการพึ่งตนเองนำไปสู่การสร้างวิสาหกิจชุมชน คือ การเชื่อมโยงทุนทั้งระบบที่มีของชุมชนมาจัดการโดยชุมชน ซึ่งหากการทำแผนในระยะเวลานั้นๆ จะไม่เห็นกระบวนการเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือหรือความจำเป็นต่อการเชื่อมโยงทุนนี้

หลักการสำคัญในการจัดทำแผนชุมชนซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จของธนาคารชุมชนด้วยเช่นกัน มาจากฐานคิดที่สำคัญคือการสร้างกระบวนการคิด ใช้เวลาทั้งหมด 13 เดือน การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน จะสร้างความเข้าใจให้ผู้

เข้าร่วม เป็นการจัดการศึกษาให้ชุมชน เนื่องจากประเด็นที่จัดขึ้นได้ให้ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารในเรื่องเศรษฐกิจ ความเปลี่ยนแปลงของสังคม กระตุ้นให้เกิดการคิด และการสรุปทบทวนจากปฏิบัติการด้านการพัฒนาของชุมชนที่ได้ลองผิดลองถูกร่วมกันมา

นอกจากนั้นยังมีแนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การพึ่งตนเอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มภายในชุมชน จากการใช้เวทีเป็นเครื่องมือทำความเข้าใจที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีการนำวิทยากรมาให้ความรู้ พาแกนนำไปศึกษาดูงาน อภิปรายหลังจากการดูงาน และยกระดับความเชื่อสู่การปฏิบัติ ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่การสร้างคนเป็นหลัก การสร้างกระบวนการคิดนี้ไปสู่การมีส่วนร่วมภายในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่มากมาย นำไปสู่การขับเคลื่อนความคิดสู่การปฏิบัติโดยมีแกนนำเป็นกุญแจสำคัญ

ขั้นตอนต่อมาคือการสร้างแผน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่ได้จากการจัดเวที เนื่องจากชุมชนเชื่อว่าเรามีแผนที่ชัดเจนนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน

การแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ มีการกำหนดเป้าหมาย เพื่อให้เกิดเป็นความหวังของชุมชน มีการแบ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อว่าทำได้ กับกลุ่มที่ไม่เชื่อ ผู้นำมีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงทรัพยากรกับแนวคิดใหม่ไปสู่การปฏิบัติ โดยมีความเข้าใจชุมชนเป็นฐาน

การทำแผนชุมชนเป็นกุศโลบายในการรวมคน ผู้นำต้องการสร้าง 'Passion' หรือความต้องการในการพัฒนา แผนจึงเป็นสัญญาประชาคม เป็นหลักประกันและนำทางไปสู่ความมีอิสระเสรี อันเป็นเป้าหมายสุดท้ายร่วมกันของงานพัฒนา

ด้านทุน ชุมชนประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในเรื่องการจัดตั้งธนาคารชุมชน การแก้ไขปัญหาด้านทุนตามแผนแม่บทประกอบด้วย กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ฯ (ธนาคารเพื่อพัฒนาวิถีวิตชุมชน) ธนาคารชุมชนเขาคราม กองทุนสวัสดิการชุมชนเขาคราม วิชาทกิจชุมชนอื่นๆ ได้แก่ วิชาทกิจลานเทพาลัยชุมชนเขาคราม โรงงานผสมแม่ปุ๋ย ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์วิชาทกิจชุมชนเขาคราม วิชาทกิจโรงงานน้ำปลาชุมชนเขาคราม

ส่วนการพัฒนาศูนย์ศึกษาและพัฒนาเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนเข้มแข็งตำบลเขาครามนำไปสู่มหาวิทยาลัยสโตร์ชีวิตชุมชนเขาคราม (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ส่งเสริมการเรียนรู้ 5 หลักสูตรคือ สถาบันการเรียนรู้ สอนเรียน สถาบันการออมของชุมชน สถาบันกองทุนวิชาทกิจชุมชน สถาบันสวัสดิการชุมชน และสถาบันองค์การบริหารส่วนตำบล/ส่วนท้องถิ่น บริหารโดยสภาบริหารชุมชนเขาคราม ซึ่งกรรมการสภาบริหารก็คือแกนนำที่เข้าร่วมในกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่ต้นนั่นเอง ปัจจุบัน (ข้อมูลเมื่อพฤษภาคม พ.ศ. 2549) มีการพัฒนาเป็นหลักสูตรศูนย์การเรียนรู้ 'มหาวิทยาลัยสโตร์ชีวิต' ชุมชนตำบลเขาคราม ประกอบด้วยหัวข้อดังนี้ ค้นหาตัวตน ค้นหาตัวเอง รู้จักตนเอง รู้จักโลก รู้จักชุมชน การแปลงแผนสู่การปฏิบัติ การสรุปทบทวนปฏิบัติการการพัฒนาของชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนยังไม่ปฏิเสธหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาสนับสนุน แม้จะมีวิธีการต่างกัน เพราะถือเป็นโอกาสให้ได้รับการสนับสนุนในสิ่งที่ชุมชนทำเองไม่ได้

สภาผู้นำชุมชนตำบลเขาคราม มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานขององค์การการเงินทั้งหมดในตำบลเขาคราม สภาผู้นำชุมชนตำบลเขาคราม คือกลุ่มคนที่มา

จากตัวแทนผู้นำและแกนนำองค์กรต่างๆภายในตำบล
เขาคราม ที่ร่วมกันสร้างยุทธศาสตร์การเรียนรู้ของชุมชน
การพัฒนากระบวนการจัดการชุมชน และการพัฒนาระบบ
เศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้ชุมชนรู้จักตัวเอง รู้จักโลก และ
สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ จุด
ประสงค์หลักคือฟื้นฟูคุณค่าทางสังคม สร้างอำนาจใน
การจัดการทรัพยากรและการผลิตของชุมชน ใช้ระบบ
เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และจัดการกระบวนการภายใน
ชุมชน เตรียมคนให้มีความพร้อมด้านความรู้ ความเข้าใจ
และทักษะในทางปฏิบัติ

จากข้อมูลสรุปรายได้และหนี้สิน (มีนาคม พ.ศ.
2544) ที่ชุมชนสำรวจมาทั้งหมด 772 ครัวเรือน จาก
1,600 ครัวเรือน สามารถสรุปได้ว่า ต้องบริหารจัดการ
ด้านเงินทุนเป็นลำดับแรก เพราะคนในชุมชนมีหนี้สิน
มากกว่ารายได้ โดยวิธีการบริหารจัดการด้านเงินทุนอย่าง
มีประสิทธิภาพ ชุมชนได้ศึกษาจากกรณีการจัดการเงิน
ทุนของชาวบ้าน 2 แห่งที่ประสบความสำเร็จคือที่ตำบล
ไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช และ ตำบล
คลองเปียง อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา จึงนำไปสู่การจัด
ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ใน 6 หมู่บ้านของชุมชนเขาคราม กลุ่ม
ออมทรัพย์นี้เปิดดำเนินการทุกวันที่ 4 และวันที่ 5 ของ
เดือนพร้อมกันทุกหมู่บ้าน โดยมีกลุ่มออมทรัพย์ระดับ
ตำบลทำหน้าที่จัดการระหว่างหมู่บ้าน ดำเนินการทุกวันที่
7 ของเดือน ต่อมากลุ่มออมทรัพย์ได้พัฒนาเป็นธนาคาร
ชุมชนตำบลเขาคราม ซึ่งเป็นธนาคารชุมชนแห่งแรกของ
ประเทศไทย

องค์กรการเงินทุกระดับต่างมีจุดมุ่งหมายใน
การทำงานเพื่อความเป็นชุมชน แม้จะมีหน้าที่ต่างกันบ้าง
ดังนี้

องค์กรการเงินชุมชนเขาครามมีหลักการทำงาน
ที่เน้นความน่าเชื่อถือของสมาชิก เน้นการทำงานเปิดเผย
และโปร่งใส องค์กรมีความต้องการผลักดันการดำเนิน
งานเชื่อมโยงเครือข่าย 'ภาคประชาชน' อย่างเป็นระบบ
และเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม เพื่อการสร้างสำนึก
ความเป็นเจ้าขององค์กรให้แก่ประชาชน และสุดท้ายมี
ความมุ่งมั่นในอุดมคติว่า จะรักษาองค์กรความดีนี้ไว้ ให้
มีความยั่งยืน อยู่คู่ชุมชนเขาครามสืบต่อไป

ส่วนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อพัฒนาวิถีชีวิต
ชุมชนเขาคราม มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่เน้น
แก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินทุน กลุ่มต้องการเป็นกอง
ทุนของชุมชนที่มีการวางแผนการใช้เงินทุน การบริหาร การ
จัดการ การผลิต และการตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ
โปร่งใส ให้สมาชิกทำงานร่วมกันด้วยความสามัคคีและมี
ระเบียบวินัย ส่วนด้านการบริหาร กลุ่มมุ่งที่ประโยชน์
ของชุมชน โดยคืนเงินปันผลและสวัสดิการสู่สมาชิก
อย่างเท่าเทียม นอกจากนี้กลุ่มยังต้องการให้เกิด
จิตสำนึกการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน นำไปสู่การพึ่งพา
ตนเองในชีวิต

ธนาคารชุมชนตำบลเขาคราม มีวัตถุประสงค์
หลักในการสร้างวัฒนธรรมการออมให้แก่ชุมชนสู่
หนทางแก้ไขปัญหาเรื่องหนี้สินและความยากจน นอกจากนี้
ธนาคารยังต้องการสร้างกองทุนกลางของชุมชนและ
การเรียนรู้ร่วมกัน ธนาคารนำเงินที่ได้มาลงทุนวิสาหกิจ
ชุมชน การร่วมลงทุน หรือการประกอบการอื่นๆ และจัด
ตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน

สวัสดิการชุมชนของตำบลเขาครามแบ่งได้เป็น 6
ประเภทคือ กองทุนคำรพพยาบาล กองทุนสโตร์ชีวิต
ซึ่งเป็นกองทุนออมทรัพย์ กองทุนการศึกษา กองทุนผู้สูง

อายุ กองทุนพี่ซัพพอร์ตครัว และกองทุนบ้านอุปถัมภ์ บริหารชุมชน ทุกกองทุนจะให้สิทธิและการคุ้มครองโดย พิจารณาจากยอดกองทุนเป็นหลัก สมาชิกที่จะได้รับ สิทธิประโยชน์ต่างๆ ต้องไม่ขาดฝากสัจจะเกิน 2 เดือน ต่อปี และไม่ขาดส่งเงินยืมติดต่อกันเกิน 3 ครั้ง มีความ จำเป็น เช่น เจ็บป่วย ขาดโอกาสทางการศึกษา หรือใช้ ประโยชน์ เช่น ออมเงิน ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ สำหรับ กองทุนบ้านอุปถัมภ์บริหารชุมชนนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ให้ผู้ช่วยเหลืองานชุมชนได้มีสวัสดิการ ได้แก่ ผู้ที่มีอายุ การทำงานครบ 5 ปี ได้รับเงินรายปีหากทุพพลภาพ ได้ รับเงินช่วยเหลือเมื่อเสียชีวิต โดยมีสวัสดิการเพิ่มเติม ให้กับผู้นำที่ทำงานด้านบริหารจัดการกลุ่มการเงินต่างๆ ด้วย

สวัสดิการทั้ง 6 ประการนี้ ครอบคลุมสวัสดิ ภาพของสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย โดยได้รับการคัด เลือกแล้วว่าสอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิต ของชุมชน โดยอาศัยข้อมูลจากฐานข้อมูลชุมชนและ สามารถปรับปรุงสวัสดิการประเภทอื่นๆ ที่เหมาะสม กับความต้องการต่อไปในอนาคต

3. ข้อเสนอเชิงวิเคราะห์

สถานะแห่งความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาคราม

จากที่ได้พรรณานถึงปรากฏการณ์งานพัฒนา ของชุมชนเขาครามในข้างต้นนั้น ข้อมูลเชิงประจักษ์ตั้ง กล่าวดังนี้ให้เห็นถึง 'ความมีอิสระเสรี' ของชุมชนเขาคราม ทั้งในเชิงการมีความคิดและตัดสินใจอย่างอิสระ และความสามารถในการดำเนินกิจกรรม/กระทำการ ต่างๆ อย่างเสรี บนฐานศักยภาพ/ทุนของตนเอง อิสระ

เสรีของชุมชนเขาครามคือความสามารถที่จะเลือกวิถี ชีวิตตามที่ชุมชนให้คุณค่าอย่างมีเหตุผลนั้นได้

วิจารณ์ปฏิบัติการปลดปล่อยตนเองสู่ความมีอิสระเสรี (Liberating praxis)

'ความมีอิสระเสรี' ของชุมชนเขาครามเริ่มต้น จากความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงจากภายใน โดย แกนนำชุมชนตั้งคำถามกับตนเองว่า 'เราจะสามารถสร้าง ความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้อย่างไร?' คำถามต่อ ตนเองนั้นถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นจุดเริ่มต้นในการปลดปล่อยชุมชนจากภาวะแห่งความไร้อิสระเสรี ซึ่งปัญหาสำคัญของชุมชนในขณะนั้นก็คือ ภาวะหนี้สิน ความมีอิสระเสรีที่ชุมชนต้องการได้แก่การปลดหนี้ให้ กับคนในชุมชน

กิจกรรมที่ 1 ของชุมชนเขาคราม คือ การสร้าง 'กระบวนการแผนชุมชน' ซึ่งโดยสาระสำคัญก็คือ การ รวมคนเข้ามาทำงานร่วมกัน กุศโลบายของกระบวนการ ทำแผนชุมชน คือการสร้างแรงจูงใจไม่ปรารถนาที่จะ พัฒนา และการพัฒนาความสามารถของคนในชุมชน

ภายหลังจากผ่านกิจกรรมการสร้างแผนชุมชน แล้ว ชุมชนได้กลับมาวิเคราะห์ใคร่ครวญค้นหาทุนเดิม ของตนเอง ภายใต้อาสาว่าพัฒนาต้องเริ่มจาก ภายในตนเอง โดยหันกลับมาค้นหาศักยภาพของตนเอง ว่าในชุมชนมีสิ่งดีอะไรอยู่บ้าง เพื่อนำไปใช้เป็นทุนในการ ปลดปล่อยตนเองจากภาวะหนี้สินดังกล่าว

กิจกรรมที่ 2 ของชุมชนเขาคราม คือ การจัดตั้ง 'ธนาคารชุมชน' เพราะจากการวินิจฉัยพิจารณาร่วมกันของ คนในชุมชน พบว่าปัญหาหนี้สินของชาวบ้านมาจาก ปัญหาเรื่องการออม และการใช้จ่ายเงินเป็นสำคัญ การ

จัดตั้งธนาคารจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่จะสร้างระบบการจัดการทุนของชุมชน โดยยึดหลักการกันเงินนอกนอกชุมชนให้ได้มากที่สุด และสร้างความเป็นเจ้าของเงินให้กับสมาชิกกลุ่ม

หลังจากที่ชุมชนเขาครามสามารถจัดตั้งธนาคารชุมชนได้เป็นแห่งแรกในประเทศไทย แกนนำก็ได้หยุดนิ่งในการใช้ความคิดเพื่อการพัฒนา แต่การทำงานพัฒนาของชุมชนเขาครามเป็นปฏิกริยาระหว่างการพิจารณาไตร่ตรองและการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ประเด็นสำคัญก็คือชาวบ้านใช้กระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง และการพัฒนาที่มาจากฐานชีวิตจริงเป็นตัวตั้ง

กิจกรรมต่อๆ มาของชุมชนเขาคราม จึงมีหลากหลาย ตามสถานการณ์ ความพร้อม และความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของชุมชน นัยสำคัญของกิจกรรมต่างๆ นั้นเป็นโปรแกรมการพัฒนาที่ถูกออกแบบ ตัดสินใจ และเลือกกระทำโดยตัวตนของชุมชนเอง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สื่อความหมายถึงความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาคราม

ที่มาของความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาคราม

ที่มาของความมีอิสระเสรีเริ่มต้นโดยแกนนำตั้งคำถามกับตนเองว่า จะพัฒนาชุมชนหรือสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างไร กิจกรรมที่ริเริ่มทำให้เกิดความมีอิสระเสรีทางความคิด จากฐานคิดที่ชุมชนมีความกล้าคิด ดังนั้นจึงกล้าทำกิจกรรมการจัดเวทีหลายสิบครั้งเพื่อให้เกิดกระบวนการที่เขาครามเรียกว่า "จุดประกาย" และ "หลอมความคิด" โดยเวทีมีการเชิญที่ปรึกษาจากภายนอกมาให้ความรู้ในเรื่อง

เกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการสร้างความเป็นผู้นำในหมู่สมาชิกชุมชน กระบวนการนี้ทำให้เกิดการสร้างความรู้ เนื่องจากผู้นำเชื่อว่าการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่องนำไปสู่การเกิดปัญญาในการแก้ปัญหา

กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมของผลแห่งการค้นหาความรู้ และการสร้างคนคือ การแก้ปัญหาทางการเงิน ด้วยการก่อตั้งธนาคารชุมชนขึ้น โดยธนาคารชุมชนเขาครามเป็นธนาคารชุมชนแห่งแรกในประเทศไทย จุดมุ่งหมายคือลดหนี้สินซึ่งเป็นปัญหาหนักของคนในชุมชน ซึ่งเกิดได้ด้วยการสร้างวินัยทางการเงิน จากนั้นจึงเกิดการสร้างวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้เป็นเจ้าของธุรกิจและการผลิตต่างๆ ซึ่งมีที่มาจากภายในชุมชนเอง และใช้กันเอง กิจกรรมลำดับต่อมาคือสวัสดิการชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อสร้างความมีอิสระเสรีทางการเงินได้แล้ว ชุมชนย่อมสามารถเลือกที่จะสร้างสิ่งที่ตรงกับความต้องการและประโยชน์ของชุมชนเองได้ และเริ่มตระหนักว่าสามารถดูแลตนเองได้ ฟังฟังกันเองในชุมชน การก้าวไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของเขาคราม หลังจากเกิดโศกนาฏกรรมคือสูญเสียผู้นำที่สำคัญไปสองท่านในเวลาใกล้เคียงกัน แต่กิจกรรมยังสามารถดำเนินต่อไป ความเป็นกลุ่มก้อนและกลไกของธุรกิจประเภทต่างๆ ยังทำงานได้ตามปกติ แสดงให้เห็นว่าเมื่อพ้นจากความยึดในตัวบุคคลหรือผู้นำอย่างชุมชนทั่วไปมักเป็นกันแล้ว กลไกของการพัฒนาความสามารถตนเองสามารถทำให้การพัฒนาชุมชนมุ่งไปสู่เป้าหมายคือความมีอิสระเสรีของชุมชนได้ ที่มาแห่งความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาครามสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

สิ่งที่เกิดขึ้น	ที่มาของความพร้อมอิสระเสรี	มิติของความพร้อมอิสระเสรี
การตั้งคำถามกับตัวเอง	กล้าคิด	อิสระเสรีทางความคิด
กระบวนการ "จุดประกาย-หลอมความคิด"	กล้าทำ	อิสระเสรีในการคิดและทำ
การสร้างความรู้	สร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง	อิสระเสรีทางปัญญา
ธนาคารชุมชน	มีวินัยทางการเงิน	อิสระเสรีทางการเงิน (การพึ่งพาตนเองได้ในทางการเงิน)
การสร้างวิสาหกิจชุมชน	มีความเป็นเจ้าของ	อิสระเสรีในการเลือกกระทำสิ่ง ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
สวัสดิการชุมชน	มีการจัดการและดูแลตนเอง	
โคกนาฏกรรม	สร้างความสามารถของบุคคล (Capacitation)	อิสระเสรีจากการยึดติดตัวบุคคล

บทส่งท้าย

ในระหว่างกระบวนการปลดปล่อยตนเองสู่ความมีอิสระเสรีของชาวชุมชนเขาคราม ได้เกิดโศกนาฏกรรมขึ้นสองครั้งซึ่งมิได้สร้างความโศกเศร้าแก่คนเขาครามเท่านั้น แต่ยังความโศกสลดแก่วงการพัฒนาและสังคมโดยรวม อย่างไรก็ตามโศกนาฏกรรมดังกล่าวได้เป็นเครื่องพิสูจน์ความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาครามว่ามีอยู่จริง และท้าทายต่อสมมติฐานเดิมๆ ว่าการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับบุคคลหรือแกนนำ ถ้าแกนนำมีอันเป็นไป ความเข้มแข็งของชุมชนก็มักจะสลายตามไป

ความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาครามที่ถูกทดสอบจากโศกนาฏกรรมดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการขับเคลื่อนงานได้อย่างต่อเนื่อง และเห็นดอกผลของความเพียรที่แกนนำรุ่นแรกได้กระทำไว้ คือ การสร้างคนรุ่นใหม่ทดแทนคนรุ่นเก่า เมื่อแกนนำแถวหนึ่งจากไป แกนนำแถวสอง แถวสามก็พร้อมที่จะทำงานอย่างทันทีทันใด และทำให้ชุมชนยังคงรักษาความเป็นใหญ่ในตนเองไว้ได้ดังที่เชษฐามุคุระ กล่าวไว้ว่า

**“การสร้างผู้นำ ต้องสร้างเป็นองค์รวมตะ
ให้ได้เหมือนกับสร้างเป็นองค์ศาสนา”**

บทความนี้มีได้นำเสนอถึงความมีอิสระเสรีของชุมชนเขาครามในฐานะที่เป็น ‘ปฏิบัติการอันยอดเยี่ยม’ (Best practice) เพราะการตัดสินใจด้วยมุมมองดังกล่าวมีนัยถึงการมองปฏิบัติการอย่างหยุดนิ่ง แต่ผู้เขียนมีฐานคิดว่าการศึกษางานพัฒนาควรศึกษาเชิงกระบวนการและมีควรมีลักษณะสัมพัทธ์ เป้าหมายสำคัญของบทความนี้จึงต้องการแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของกระบวนการอิสระเสรี (Continuum of freedom) ดังความคิดรวบยอดเรื่องเสรีภาพของอมตยา เช่น ที่กล่าวว่าเสรีภาพเป็นทั้งเป้าหมายและวิถีทางแห่งการพัฒนา ซึ่งกระบวนการทำงานของชุมชนเขาครามสื่อความหมายดังกล่าวได้อย่างชัดเจน การนำเสนอเรื่องราวของชุมชนเขาครามในบทความนี้เพื่อเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ เป็นประกายความคิด และเป็นกำลังใจให้กับชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศให้เห็นว่า ความมีอิสระเสรีของชุมชนนั้นมีอยู่ได้จริง และทุกชุมชนสามารถเข้าถึงภาวะนั้นได้โดยการเปลี่ยนแปลงจากภายในชุมชนเอง คำถามสำคัญสำหรับทุกชุมชนในประเทศไทยก็คือ เรากล้าที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองหรือไม่? ➡

เชิงอรรถท้ายบท

1. ในบทความนี้ใช้คำว่า "วิจารณ์ปฏิบัติ" แทนคำว่า Praxis ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบ

บรรณานุกรม

- ราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พระ. 2530. **ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ**. กรุงเทพฯ: มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ท้องถิ่นภาคใต้. 2547. **แผนพื้นที่ชีวิตชุมชนตำบลเขาคราม กรณีศึกษาแผนชุมชน ต.เขาคราม อ.เมือง จ.กระบี่**.
- สภาผู้นำชุมชนตำบลเขาคราม. 2545. **คู่มือ ระเบียบ และข้อบังคับ องค์การเครือข่ายบริหารชุมชนตำบลเขาคราม: กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ วิสาหกิจชุมชนตำบลเขาคราม ธนาคารชุมชนตำบลเขาคราม สวัสดิการชุมชนตำบลเขาคราม**.
- โสฬส ศิริไสย์ และคณะ. 2548. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการติดตามประเมินผลการแปลงยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนไปสู่การปฏิบัติ: แผนชุมชนกับยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน การถอดบทเรียนการทำแผนชุมชน 4 ภาค**. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,โครงการความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาด้วยการวิเคราะห์ความยากจนและการติดตามประเมินผล(CDP-PAM).
- Boff and Boff. 1987. **Introducing Liberation Theology**. Kent: Burns and Oates.
- Brown. 1990. **Gustavo Gutierrez: an Introduction to Liberation Theology**. New York: Orbis Book.
- Freire. 1967. **Pedagogy of the oppressed**. Penguin.
- Garcia, Ismael. 2008. **What is liberation theology?** [Online]. Accessed 27 March 2008. Available from www.edb.utexas.edu/faculty/scheurich/proj8/garcia/lt.html.
- Sen. 1999. **Development as a Freedom**. New York: Anchor books.
- Van Nederveen Pieterse. 1998. **My Paradigm or Yours? Alternative Development, Post-Development, Reflexive Development, Development and Change** 29 (2), 343-373 doi:10.1111/1467-7660.00081.